

Kuinka kirjailija spekuloi?

Essi Varis

Kun spekulatiolla aletaan spekuloida, spekuloinnin ammattilaisten on tietysti lyötävä pilviä hipovat päänsä yhteen ja kerättävä aiheesta viimeisin kokemuksellinen tieto. Espoon Aalto-yliopistolla heinäkuussa järjestetty *Finncon 2022* -tapahtuma antoi minulle, mielikuvituksen tutkijalle, täydellisen tilaisuuden jututtaa mielikuvituksen huippuharjoittajia, eli kotimaisia scifi-, fantasia- ja kauhukirjailijoita. Haastateltavien listalle suostuivat jo etukäteen tämän vuoden kunniavieraat Marko Hautala ja Magdalena Hai sekä kotimaisen genrefiktioin pitkäaikainen puolestapuhuja Anne Leinonen. Sattumoisin sain hieman lyhyemmän haastatteluun myös Emmi Itärannalta, joka oli conissa kertomassa muun muassa esikoisromaaninsa tuoreesta filmatisoinnista.

Kirjailija Hain haastattelu jouduttiin kiireisten aikataulujen vuoksi toteuttamaan conin jälkeen sähköpostitse, mutta muut keskustelut käytiin kasvotusten ja niistä otettiin haastateltavien suostumuksella ääninauhoite. Haastattelut olivat luonteeltaan teemahaastatteluja, eli kaikki kirjailijat vastasivat jotta-kuinkin samoihin kysymyksiin, mutta olen vaihtanut kysymysten järjestystä ja kysynyt tarkentavia kysymyksiä tilanteen mukaan. Haastateltavat ovat myös antaneet hyväksyntänsä alla julkaistuille koonneille, jotka tähtäävät enemmän keskustelujen sisältöjen kattavaan, johdonmukaiseen esittämiseen ja kontekstualisointiin kuin tarkkaan litterointiin. Olen säilyttänyt haastateltavien sanavalinnat suorissa sitaateissa niin lähellä alkuperäistä kuin mahdollista, kuitenkin luettavuus ja oikeakielisyys huomioiden. Alkuperäiset haastattelumateriaalit ovat tallessa pilvipalvelussa salasanan takana ja luovutettavissa tutkimuskäyttöön pyydetessä.

”Sen tuntee luissaan”

Magdalena Hai (s. 1978) on tutustunut kirjailijanuransa varrella kaikenlaisiin genreihin: vuodesta 2012 alkaen häneltä on ilmestynyt muun muassa fantastisia, karmivia ja steampunk-maailmoihin sijoittuvia novelleja, romaaneja ja

kuvakirjoja niin lapsille, nuorille kuin aikuisillekin. Yksi piirre kuitenkin kulkee punaisena lankana koko tuotannon läpi: täydelliseen arkiseen maailmaan hänen sankarinsa eivät eksy.

Ei ihme: Hai kertoo, että hänellä on ollut lapsesta asti vilkas mielikuvitus. “Spekulatiivinen tarinallistaminen – ylikuonnollisen lisääminen luonnolliseen – on tapa, jolla mieleni hyvin syvällä ja intuitiivisella tavalla toimii. Se on minulle ominainen tapa tulkita maailmaa, ei valinta.” Tämän vuoksi juuri spekulatiivisen fiktio on hänelle mieluisa kattokäsite: sen alle mahtuu jos jonkinlaista “entä jos?” -tuotantoa.

Kapeampia alagenrejä Hai puolestaan kuvaa hyödyllisiksi “työkaluiksi” tai “askelmerkeiksi”, joita kohti kirjoittamalla – tai joita pakenemalla – tarinat jäsentyvät. Samalla genre-rajat toimivat “lupauksina lukijoille”. Kun kirjoittamisella on yleisö, jolla on tekstistä erilaisia, esimerkiksi lajityyppiin liittyviä odotuksia, kirjailijalle syntyy vastaavasti velvollisuus suitsia luontaista mielikuvitustaan lajityypin mukaiseksi. Tämä on Haille yleensä positiivinen haaste. Hän haluaa ajatella itseään “varmana kertojana” ja “kirjailijana, jonka tekstin kyytiin on turvallista lähteä”, oli genre mikä hyvänsä. Kaiken kaikkiaan taipumus spontaaniin kuvitteluun vaikuttaa kirjoituskokemuksen

Magdalena Hai. Kuva: Juha Törmälä.

myötä jalostuvan hallitummaksi kirjalliseksi mielikuvitukseksi: “Lempileikkini lapsuudessa olivat nimenomaan eläytymis- tai maailmanrakennusleikkejä. Kirjailijuuden myötä kuvittelu on muuttunut voimakkaammin tarinallistamiseksi. Mieli harjaantuu löytämään tarinoiden siemeniä arkisistakin asioista.”

Esimerkiksi tapaamiset toisten ihmisten kanssa, uudet kokemukset ja maisemat ovat mielikuvituksen “ruokaa”. Hai huomasi, että hänen oli vaikea keksiä uusia ideoita koronapandemian aikana, kun elämästä katosivat normaali virikkeet. “Mielikuvitus vaatii myös tankkaamista, se voi kuivua”, hän toteaa. Menneisyydestä ja muistoista voi “louhia vain tiettyyn pisteeseen asti”. Tässä lienee kuitenkin myös kirjailijakohtaisia eroja: Ray Bradbury (79–81) puolestaan ajatteli, että juuri lapsuuden peloista ja kaipaustista tiivistyy ajan mittaan

voimakkaimmat kuvat ja vetoavimmat fantasiat – valmiiksi kypsynyt “voikuk-kaviini”.

Arkielämän lisäksi Hai kertoo joskus etsivänsä innoitusta tarinoihinsa tutkimuksesta ja tiedekirjallisuudesta, mikä vaikuttaisikin olevan yleinen strategia juuri genrerajoja rikkoville spekulatiivisen fiktion kirjoittajille niin Suomessa kuin muuallakin (ks. esim. Mankkinen; Pullman 98, 145, 211). Toinen tärkeä apuväline mielikuvituksen suuntaamiseen on musiikki: Hai luo jokaiselle työstämälleen kirjalle oman soittolistan, koska se auttaa pitämään mielessä rönsyilevät tarinamaailmat erillään toisistaan. “Kun yhden romaanin soittolista on modernia pop-musiikkia ja toisen raskasta konemetallia, tunnelmien sekoittumisesta ei ole vaaraa.”

Hai kirjoittaa muutenkin herkällä korvalla: myös kielen soljuvuus ja sanojen äänneasu ovat hänelle tärkeitä. “En tiedä, vaikuttaako tässä se, että kirjoitan paljon lapsille. Erityisesti pienten lasten tarinoidenhan pitää olla miellyttäviä myös ääneen luettuina”, kirjailija pohtii. “En kuitenkaan aina pyri kielen kauneuteen, vaan esimerkiksi “Gigi ja Henry” -sarjan ihmissudet halusin kuvata sekasikiöinä ja ylikuonnellisina petoina. Mongertava, muriseva puhe-tapa tukee osaltaan niiden lajikuvausta.”

Toisaalta Hai kokee kuvittelunsa ja kerrontansa olevan hyvin visuaalista, ja hän käyttää apunaan myös piirtämistä. Prosessi vertautuu “meditaatioon”: “Piirtäessäni olen kirjan maailmassa, mutta en aktiivisesti mieti sen kirjoittamista. Tällöin mielen on mahdollista harhailla vapaasti. Tyypillisesti piirränkin hahmoja sellaisessa kirjoittamisen vaiheessa, jossa minulla on ongelmia juonenkuljetuksen kanssa tai minusta tuntuu, että jokin tarinassa kaipaa syventämistä.” Samantapaista strategiaa, jossa piirtämistä tulee kirjoittamisen ja maailmanrakennuksen jatke tai liukaste, käyttää myös Margaret Atwood (16) ja, kuten seuraavasta haastattelusta käy ilmi, Marko Hautala.

Joskus Hain piirrokset päätyvät julkaisuun asti: “Gigi ja Henry” -kirjojen sisäkansiin painetut kartat ovat kirjailijan omasta kynästä. Hän kokee tarinamaailman visuaalisen esittämisen olevan eduksi erityisesti nuorten ja nuorten aikuisten kirjallisuudelle. Siksi “Royaumen aikakirjat” -sarja, jonka toinen osa *Isetin solmu* (2021) voitti vastikään Suomen Tolkien Seura Konnun Kuvastajapalkinnon, on poikkeuksellisesti saanut oheistuotteikseen myös tarra-arkkeja ja T-paidan. Hain mielestä nuorten kirjasarjoista voisi tehdä vastaavia fanituotteita enemmänkin. Se voisi parantaa genren näkyvyyttä, ja houkutella enemmän nuoria lukuharrastuksen pariin. On oikeastaan aika erikoista, että kustantajat eivät ole kovinkaan kiinnostuneita oheistuotemarkkinoista, vaikka esimerkiksi Leigh Bardugon ja Maggie Stiefvaterin nuortenkirjasarjojen ystävät ovat innostuneet myymään jos jonkinlaisia itse valmistamia fanituotteita esimerkiksi Etsyn verkkomarkkinoilla ja erilaisten tapahtumien taidekujilla. T-paidat ja tarrat ovat vain jäävuoren huippu. Etsivä löytää mitä tahansa tuoksu-kynttilöistä käsintehtyihin koruihin – mutta harvoin virallisesti lisensoituina.

Grafiikka, jonka Nina von Rüdiger laati erityisesti "Royaumen aikakirjat" - T-paitoja varten.

Kuvakirjansa Hai on tehnyt yhdessä ammattikuvittajien, Teemu Juhanin ja Saana Nyqvistin kanssa. Tällaiset jaetut luomisprosessit kirjailija kokee "mielikuvitusta virkistäviksi" ja silmiä avaaviksi. "Toisen näkemys haastaa omaa tapaa kuvitella ja rikkoo mahdollisia ajatusluutumia. Tarinan maailma, hahmot ja juoni saattavat muuttua paljonkin matkan varrella, kun huomaamme, ettei joku asia toimikaan kuvituksen kanssa niin kuin olin pelkän tekstin kautta suunnitellut." Esimerkiksi lastenkirjojen päähenkilö Mörkö Möö muuttui mustasilmäisestä keltasilmäiseksi, koska se näytti kuvituksessa paremmalta.

Joskus myös kansitaiteilijoiden näkemykset hahmojen ulkonäöstä vaikuttavat kirjailijan omiin mielikuviin. Näin kävi esimerkiksi "Gigi ja Henry" -sarjan kohdalla, kun kansigraafikko Sára Köteleki antoi Gigille aiottua punaisemmat hiukset ja Hai totesi niiden sopivan hahmolle todella hyvin. Kuvittajan ja kirjailijan mielikuvitukset käyvät siis kirjan tuotannon varrella eräänlaista

dialogia. Hain mielestä erityisesti kuvakirjan tekstiin on tärkeääkin jättää aukkoja, jotta kuvittajille jää vapautta omaan tulkintaan.

Totunnaisten ajatusmallien kyseenalaistaminen ja uusien näkökulmien etsiminen on Hain mielestä spekulatiivisen fiktion ytimessä muutenkin. “Kirjoittaminenhan on aina pohdintaa, kyseenalaistamista, analyysia. Ajattelen, että spekulatiivinen fiktio ja fantasia auttavat sekä kirjoittajaa että lukijaa nousemaan eräänlaiselle ihmisyyden yleistasolle, jossa on mahdollista pohtia ihmisyyden syvempiä puolia arjesta irrotettuna. En tarkoita, että tämä aina onnistuisi. Mutta spekulatiivinen fiktio on yksi työkalu siihen.”

Lopuksi Hai kuitenkin toteaa, että fiktion kirjoittamiseen liittyy aina myös jotain kehollista ja intuitiivista – jotain mitä on, ironista kyllä, vaikea puukea sanoiksi. “Tunnistan tekstini julkaisukelpoiseksi siitä, että se alkaa laulaa. En osaa kuvata tunnetta muutenkaan. Muutos on hyvin hienovarainen, mutta vahva. Sen tuntee luissaan.”

“Kauheinta olisi, jos mielikuvitus katoaisi”

Pohjoismaiden pienillä kielialueilla on aina ollut vaikea tehdä itselleen nimeä valtavirrasta poikkeavalla kirjallisuudella. Kauhu on tässä mielessä erityisen haastava lajityyppi, sillä suuri osa ihmisistä välttelee tietoisesti sen lukemista. Konservatiivisessa Norjassa ei haluta varata kauhukirjallisuudelle omaa osastoa edes kirjastoista. Viime vuosikymmeninä tummempien vesien tulvaportit ovat kuitenkin alkaneet murtua Pohjolessakin: ruotsalainen John Ajvide Lindqvist löi kansainvälisesti läpi vampyyriromaanillaan *Låt den rätte komma in* (2004), ja Suomessa vaasalaista kirjailijaa **Marko Hautalaa** (s. 1973) on hiljattain alettu nimittää “kotimaiseksi Stephen Kingiksi”. Vuonna 2020 hän oli ehdolla myös Shirley Jackson -palkinnon saajaksi.

Marko Hautala. Kuva: Veikko Somerpuro/Tammi.

Kun Hautalan ensimmäinen teos *Kirottu maa* ilmestyi vuonna 2002 Porvoon Julmapainon kustantamana, hänen nykyinen kustantajansa Tammi ei vielä julkaissut kauhukirjallisuutta lainkaan. Myös Hautalan vuosina 2008, 2011 ja 2012 julkaistut romaanit – *Itsevalaisevat*, *Torajyvät* ja *Unikoira* – luokitellaan Tammen sivuilla edelleen vain “nykykirjallisuudeksi”. Siksi tuoreen novellikokoelman, *Kuolleiden valssin* (2022) kansikuva hymyilyttää: verenpu-naista taustaa vasten tanssivat luurangot edustavat jo häpeilemätöntä kioski-kauhuestetiikkaa. Vaikka Hautala tiedostaa, että tiettyyn genreen sitoutumalla “maalaa itsensä tiettyyn nurkkaan”, hän määritteleeekin itsensä epäröimättä kauhukirjailijaksi. “Tiedän, että se karkottaa tiettyjä lukijoita, mutta tarinani nyt vain tупpaavat olemaan hyvin tietyn tyyppisiä.”

Yhtäältä Hautalan kauhuun kallistuminen on siis vaistonvaraista, melkein sisäsyntyistä. “Jos genreasioita miettii liikaa, ne käyvät vaikeiksi”, hän tuumaa. Toisaalta Hautalalla on psykologisen ja yliluonnollisen välillä häilyviin kokemuksiin varsin ainutlaatuinen näköalapaikka: hän on aiemmin työskennellyt psykiatrisessa sairaalassa, ja hänen vaimonsa Tiina Hautala kerää aave-tarinoita Haamu-kustannukselle. Kirjailija kertooikin tavoittelevansa teksteillään sellaista “välitilaa”, joka jättäisi lukijan epäröimään, tapahtuiko tarinassa oikeasti jotain yliluonnollista, vai onko henkilöhahmo vai järkkynyt mieleltään. “Olemme aina kahden maailman rajalla, mutta hiljennämme tarkoituksella tiettyjä taajuuksia.”

Tällainen rationaalisten ja yliluonnollisten selitysten välillä häilyminen on tuttua Edgar Allan Poen tarinoista ja lähestyy myös Tzvetan Todorovin käsitystä *fantastisesta*. Hautala toteaaakin, että kauhua ja fantasiaa voi joskus olla vaikea erottaa toisistaan. Siksi Finnconin kaltaiset spekulatiiviseen fiktoon keskittyvät tapahtumat tuntuvat hänestä kodikkailta. Spekulatiivisia genrejä yhdistää Hautalan mielestä ”metaforien tekeminen konkreettisiksi” (vrt. Chu; McHale, ”Speculative Fiction”), mutta se, mitä nämä metaforat edustavat, vaihtelevat genrestä toiseen. “Scifi-kirjailijat tietysti spekuloiivat eniten, mutta siinä missä scifi katsoo tulevaisuuteen, kauhu katsoo taaksepäin. Mikä meiltä jäi huomaamatta? Mikä meidät saa aina kiinni, vaikka kuinka yrittäisimme päästä sitä pakoon?”

Hautalan teoksissa tällaiset häiritsevät asiat pukeutuvat usein arkiseen asuun: pimeisiin kellareihin, upottaviin mutelikkoihin, pimeisiin ikkunoihin ja maan tuoksuun. “Haluan tuoda näkyviin kaikkea sitä kummallista, mitä mielessä pyörii ja mitä arkeen liittyy – asioita, joille ei ole mitään kategoriaa. Yksi lempikirjailijoistani on Ramsey Campbell, joka osaa kuvata tylsiäkin kohtauksia, vaikkapa vain lammen rannalla kävelyä, niin että siihen liittyy selittämätöntä uhkaa.”

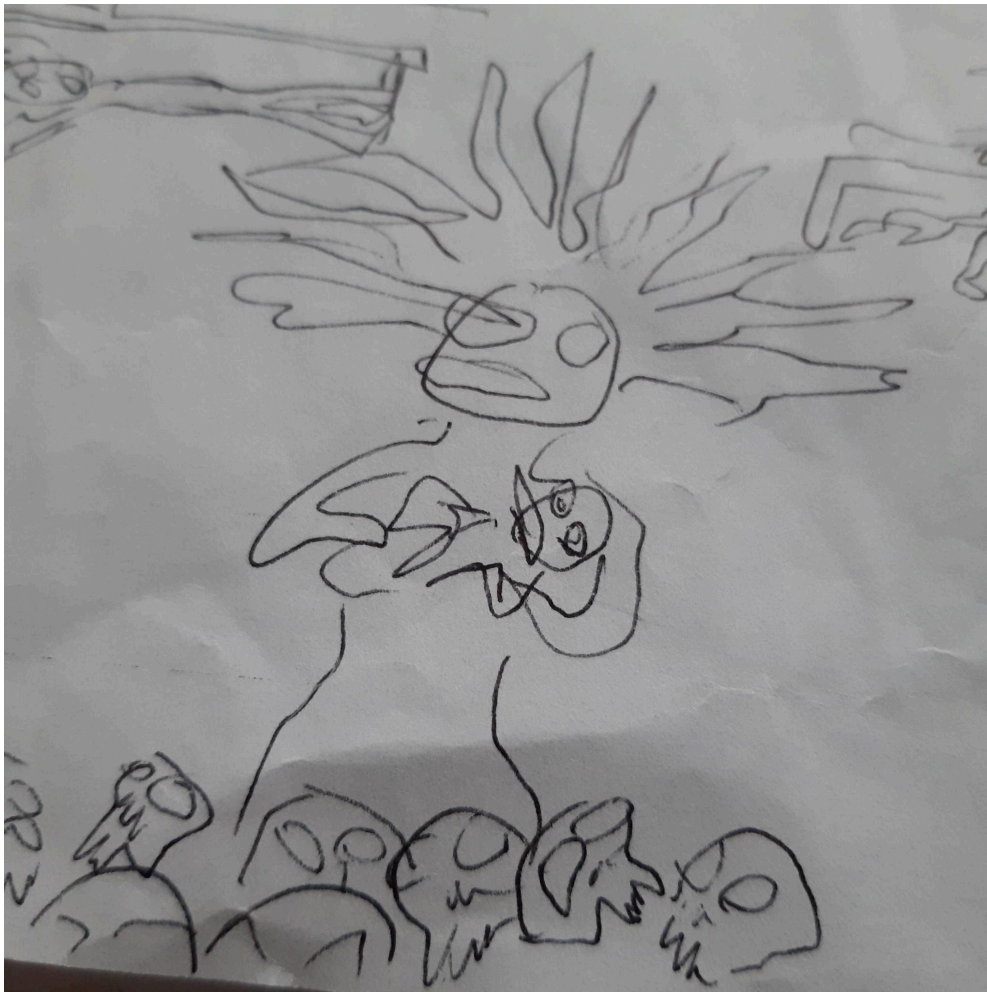
Erityisesti Hautalaa kiehtovat juuri “primitiiviset kokemukset”, jotka eivät tarvitse seurakseen sen enempää järkeviä selityksiä kuin uskoa yliluonnolliseen. “Olen itsekin nähnyt kerran aaveen. En edes tiedä uskonko aaveisiin, ja pystyn näin jälkikäteen rationalisoimaan tapahtuneen monellakin eri tavalla. Mutta siinä itse kokemuksessa oli jotain todellista ja vastaansanomaton. Koko iho nousi kananlihalle.”

Hautala kertoo metsästävänsä tällaisia kokemuksia joskus tietoisestikin, esimerkiksi menemällä asuintalonsa kellarikerrokseen ja odottamalla valojen sammumista. “Sitten tarkkailen, että mitä oma pää tekee. Se on varmaan joku lajiytyypillinen ominaisuus, että sellaisessa tilanteessa alkaa kuvitella kaikkia mahdollisia uhkia, vaikka on ihan tavallisessa, arkisessa ympäristössä.” Myös mökkeily pimeään vuodenaikaan ja synkkä instrumentaalmusiikki, vaikkapa

Lustmordin pahaenteinen ambient, auttavat pitämään yllä “matalan tason hermostuneisuutta”, joka on kauhukirjailijan mielikuvitukselle erityisen hedelmällistä.

Vaikka Hautalan teosten miljööt ovatkin näennäisen arkisia, arkisia mielentiloja hän siis välttelee. Ajatukset eivät voi olla liikaa vaikkapa uutisissa ja jokapäiväisissä rupatteluissa tai kirjoittaminen ei suju. “Sellaisina päivinä, kun tuntuu, että kaikki asiat ovat jotenkin banaaleja, kun kirjaimet ovat vain kirjaimia, tekstile voi tehdä enemmän harmia kuin hyvää. Silloin mielikuviutus on väännetty liian hiljaiselle.”

Joskus Hautala avaa tällaisia kirjoittamisen “lukkoja” ja “sanallisia solmuja” piirtämällä spontaanisti outoja, hieman pelottavan näköisiä hahmoja. “Joskus kun alkaa kirjoittaa, tuntuu kuin istuisi flyygelin ääreen. Se on liian mahtipontista, mailaa puristaa liian lujaa. Mutta piirtämiseen minulla ei liity mitään kunnianhimoja. En ole hyvä piirtämään, joten voin vain antaa mennä. Vähän kuin meedio, joka kanavoi automaattikirjoitusta.” Hautala ei osaa selittää piirtämiensä olentojen alkuperää tai tarkoitusta sen tarkemmin, mutta samat hahmot ja piirteet – lonkeromaiset ulokkeet ja koko kasvojen yli repeävät suut – tuntuvat toistuvan. “Joku psykologi voisi tietysti analysoida näitä, mutta minä en halua niitä analyysijä kuulla”, hän nauraa.

Esimerkki Hautalan piirtämistä pelottavista hahmoista. Kuva: Marko Hautala.

Kuten Magdalena Hai, myös Hautala toteaa kuvittelutyönsä olevan kaikkiaan hyvin visuaalista: ensin on mielikuva, joka on jotenkin puettava sanoiksi – ei päinvastoin. “Kirjallisuushan on oikeastaan hirvittävän outoa. Elokuissa meille näytetään valmis illuusio, jonka tuottamiseen käytetty koneisto on piilossa. Kirjallisuudessa on päinvastoin: meille näytetään vain kirjaimia, ja meidän on itse luotava se illuusio. Kuin menisit teatteriin katsomaan näytelmää ja sinut vietäisiin siellä vain takahuoneeseen.”

Tästä huolimatta – tai ehkä juuri tämän vuoksi – Hautala ajattelee, että kirjallisuus tavoittaa kokemusten täyteen paremmin kuin tieteellinen tutkimus. “Koska kirjallisuuden ei tarvitse väittää tai todistaa mitään, se voi keskittyä nimenomaan kokemukseen itseensä. Yksi runo voi muutamalla rivillä ilmaista kokemuksen, jonka selittämiseen tarvitaan tuhat psykologista tutkimusta. Mutta molemmilla on tietysti paikkansa; ne ovat eri kieliä.”

Psykologeista Hautalaan vetoaa eniten Carl Gustav Jung, vaikka hänen teorioitaan arkkityypeistä ja kollektiivisesta alitajunnasta ei enää tätä nykyä pidetäkään uskottavana kognitiotieteenä. Hautala uskoo Jungin kuitenkin “tavoittaneen jotain oleellista”, ja tunnustaa itsekin olevansa enemmän lateraalinen kuin looginen ajattelija: yllättäviin suuntiin lähtevät assosiaatiot kiinnostavat enemmän kuin määrätietoinen eteneminen. “Monet minun romaaneistanihan ovat todella epäloogisia. Minulle on tärkeämpää muunlainen jatkuvuus kuin logiikka”, hän pohtii.

Luova tapa ajatella yhdistyy Hautalan elämässä myös henkiseen hyvinvointiin. Siinä missä masentunut tai stressaantunut ihminen näkee maailman korostuneen kapeana ja kaksiulotteisena, vireä mielikuviutus luo kokemukseen “syvyyttä”. ”Tuntuu, että kaikki on jotenkin elossa, värit ovat kirkkaampia ja voi kuvitella, että mitä tahansa voi tapahtua. Kun näkee paljon yhteyksiä asioiden välillä, silloin voi hyvin.”

Hautala siteeraa myös itselleen tärkeää taitelijaa, William Blakea: “Mielikuviutus on enemmän totta kuin mikään muu.” Samaa ajatusta kaiuttivat myös monet romantiikan ajan kirjailijat, erityisesti John Keats, jonka mielestä “se, minkä mielikuviutus tunnistaa kauniiksi, on totta” (Forman, 68). “En minä sitä kauhean filosofisesti ajattele, vaan sekin on tunne, intuitio. Mielikuviutus on kaikki kaikessa. Kaikista kauheinta olisi, jos mielikuviutus katoaisi. Silloin kaikki menettäisi merkityksensä”, Hautala tiivistää.

“Ei ole rajoja”

Anne Leinosta (s. 1973) ei tarvitse kahdesti kehottaa pohtimaan spekulatioon liittyviä teemoja. Sen lisäksi, että hän on julkaissut genrerajoja rikkovaa fantastista kirjallisuutta koko 2000-luvun ajan, hän on pohtinut spekulatiivisen luonnetta myös toimittajan, kustannustoimittajan ja opettajan näkökulmista. “Olin itse ajamassa läpi spekulatiivisen fiktion käsitettä silloin, kun väiteltiin, onko tällainen laaja kattokäsite hyödyksi vai haitaksi genrekirjallisuudelle. Keskustelu oli vuoden 2005 paikkeilla niin vilkasta, että käsite poimittiin jopa äidinkielen oppikirjoihin”, Leinonen muistelee.

Spekulatiivinen fiktio on 2000-luvun aikana yleistynyt fantasian, tieteiskirjallisuuden, kauhun ja niiden lähigenret yhdistäväksi kattokäsitteeksi myös kansainvälisillä foorumeilla. Aiemmin samasta tekstijoukosta on puhuttu

“fantastisena” fiktiona, ja ilmaus on pitänyt sisällään vahvan oletuksen jonkinlaisesta lapsellisuudesta ja eskapismista (Oziewicz). Kuten useimmat alan tutkijat, Leinonen katsoo spekulatiivisen fiktion olevan pikemminkin ei-mimeettistä: “Se on kaikkea, mikä nyrjähtää johonkin suuntaan tiskirättiproosasta.” Itse taas olen nimennyt spekulatiivisen fiktion vastakohdan “näkkileipärealismiksi”. “Ehkä totuus on sitten jossain tiskirätin ja näkkileivän välissä”, Leinonen naurahtaa.

Spekulatiivisen fiktion arkiseksi metaforaksi puolestaan valikoituu “mielikuvituksen hiekkalaatikko”, sillä sen piirissä saa tehdä mitä haluaa. “Olen vähän kaikkien genrejen kirjoittaja ja myös genrerikkoja”, Leinonen myöntää. Hänelle lajityyppien ominaispiirteiden rikkominen ja sekoittaminen on nimenomaan tietoinen kuvittelun strategia. “Olen tietyllä tavalla myös kärsinyt siitä kirjallisella urallani, koska tekstini eivät mene niihin lokeroihin, joita kustantajat haluaisivat myydä. Joillekin lukijoille voi tietysti olla pettymys, jos tarina päättyy johonkin aivan toiseen lajityyppiin kuin mistä se näytti alkavan. Toisille se taas on nautinnollista – on jännittävää saada selville, mitä kultamunan sisältä paljastuu!”

Anne Leinonen. Kuva: Sami Funke.

Leinonen tunnistaa myös spekulatiivisen fiktion fandomilla olevan omat mielityksensä ja kliseensä: “On niin sanottu ‘Portti-kaava’.” Tällä kirjailija viittaa siihen, että tietyntylaiset tekstit tapaavat menestyä tieteisfiktioon keskittyvän *Portti*-lehden vuotuisessa kirjoituskilpailussa, kun taas toisenlaiset, muuten ansioituneet tarinat jäävät usein ilman sijoitusta. Näiden kaavojen tiedostaminen ja niitä vastaan kapinoiminen vaikuttaa olleen Leinoselle voimaannuttava kokemus. Hän toteaa, että hänelle on ylipäättään tärkeämpää kirjoittaa “tarinan ehdoilla” kuin yleisön ehdoilla.

Toisaalta Leinonen ei ole jäänyt yksin taistelussaan genrerajoja vastaan. Vuonna 2006 kirjailija Pasi Ilmari Jääskeläinen julkaisi (sittemmin yksityiseksi muutetussa) blogissaan manifestin, jossa hän määrittelee arkitodellisuuteen pohjautuvan mutta eri lajityyppien konventioita vapaasti hyödyntävän fiktion *reaalifantasiaksi*. “Reaalifantastikkojen koulukuntaan” ovat Jääskeläisen itsensä lisäksi kuuluneet alusta asti myös J-P Koskinen, J. Pekka Mäkelä – ja Anne Leinonen. Näiden kirjailijoiden keinovalikoimassa sekoittuvat esimerkiksi maagisen realismin, scifin, fantasian ja jännityskirjallisuuden troopit (Ollikainen 45–46). Leinonen kiirehtii kuitenkin tarkentamaan, että reaalifantasia ei ole genre, vaan tietynlainen ajattelun ja luomisen tapa. “En kutsu tekstejäni reaalifantasiaksi, vaan työskentelen reaalifantastisesti tuottaakseni spekulatiivista fiktiota. Se tarkoittaa nimenomaan sitä, että minulla on vapaus sekoittaa eri genrejä toisiinsa. Ei ole rajoja.”

Tietoisien genreanarkian lisäksi Leinonen tukeutuu alitajunnastaan kumpuaviin “alkukuviin”. Hän ei osaa tarkalleen sanoa, mistä ne tulevat, mutta uskoo niiden “poksahdelevan” esiin, kun jokin idea tai ajatus on “muhinut” mielessä riittävän monta kuukautta. “Näen mielessäni tilanteita, ihmisiä tai kohtauksia ja lähdän tutkimaan niitä kirjoittamalla: yritän selvittää, miksi nämä ihmiset ovat tässä tilanteessa tai miksi näen tällaisen maiseman.” Leinonen tähdentää, että vaikka visuaalisuus ja liike ovat näissä visioissa etusijalla, niihin voi liittyä muitakin aisteja. Lisäksi kuvia syntyy kuvittelu- ja kirjoitusprosessin aikana vähitellen lisää. “Kerran mietin, löytäisinkö uuden näkökulman tarinaan, jossa henkilö on menettänyt muistinsa. Ajatus mylläsi päässäni jonkin aikaa - ja sitten näin sen tyyppin [henkilöhahmoni] kadulla. Siitä tarina lähti kerrytymään auki, ja mieleen tuli lisää kysymyksiä: Miksi hän menettänyt muistinsa? Miksi hän on *halunnut* menettää muistinsa?” Leinonen havainnoi, että hänen pohtimansa kysymykset ovat pikemminkin juuri “miksi?”-kysymyksiä kuin spekulatiivisen fiktion peruskivenä pidettyjä ”entä jos?”-kysymyksiä.

Joskus alkukuvat eivät “toteudu” tai pääse mukaan tarinaan, mutta se on Leinosen mielestä täysin luonnollinen osa luomisen prosessia. “Joskus nautusta vain tulee kalukukkaro. En koskaan tavoita sitä, mitä olen kirjoittamassa. Riittää, että on heijastuksia tai varjostuksia, jotka ohjaavat kirjoittamista johonkin suuntaan.”

Yksi kuva tai idea ei kuitenkaan riitä tarinan pohjaksi, vaan Leinonen törmäyttää mieluiten kolme eri ideaa. Hän toteaa, ettei niiden tarvitse olla sci-fistisiä “novumeita”, eli fiktiivisiä keksintöjä, jotka tuntuvat nykytiedon valossa mahdollisilta (Suvin 7–8). Hänen mielestään tarina voi olla spekulatiivinen, vaikka sen “juju” tai “kivijalka” olisi jossain muualla, vaikkapa kielellisessä kohteilussa. Esimerkiksi Leinonen nostaa novellinsa “Toisinkainen”, jossa hän halusi kuvata elämänmuotoa, jonka keskeisin selviytymisstrategia on muiden mielistely. Tähän yhdistyi idea puhetavasta, jossa ei ole minä-pronominia, sillä parvesta riippuvaisella olennolla ei välttämättä olisi selvärajaista minuutta.

Tällaista tietoista ideoilla leikittelyä voisi nimenomaan kutsua spekulatioksi puhtaimmillaan. Se mahdollistaa “toden ja epätoden sekoittamisen eri suhteissa”. Toisaalta Leinonen huomauttaa, että spekulatio voi kohdistua myös tuntemattomaan – johonkin sellaiseen, “mitä ei vielä nähdä”. Klassinen esimerkki tästä ovat kauhutarinoiden hirviöt, jotka ovat usein sitä pelottavampia, mitä vähemmän niistä tietää. “Lukijan ja kirjoittajan pitäminen arvailun tilassa venyttää, heruttaa spekulatiota. Niin pitkään, kun et kerro, mistä on kyse, kaikki on mahdollista. Mutta heti, kun paljastat jutun juonen, musta

aukko romahtaa.” Leinonen toteaa, että erityisesti novelleissa on mahdollista leikitellä rivien väleillä, jotka pakottavat lukijan katsomaan uudelleen, ja piilotetuilla asioilla, jotka kannustavat ihmettelyyn.

Spekulaatiosta erilliseksi ”työvälineeksi” Leinonen erittelee vielä ekstrapolaation, eli sen, että jotain olemassa olevaa ”korotetaan potenssiin kolme”. Siihen ei liity samanlaista mysteeriä kuin spekulaatioon, vaan se on pikemmin ”liioittelua, suurentelua ja pullistelua”, jonkin ilmiön nostamista ”mikrotasolta makrotasolle tai päinvastoin” (vrt. Landon). Leinonen nostaa esiin novellinsa ”Pienen rasian jumala”, jonka maailmaan kuuluvat salaperäiset, taivaanrannassa häämöttävät jumalolennot. Ne eivät varsinaisesti kommunikoi ihmisten kanssa, mutta vaikuttavat silti hienovaraisesti heidän elämäänsä olemalla jatkuvasti läsnä. Näitä ekstrapolaation suurentamia, spekulaatioon houkuttelevia hahmoja Leinonen pitää niin kiehtovina, että aikoo kirjoittaa vielä samaan maailmaan sijoittuvan romaaninkin.

Leinonen toteaaakin, että hänen tarinansa vuotavat usein toisiinsa, ja monen eri tekstin työstäminen samaan aikaan on hänelle tyypillistä. Usein se myös helpottaa luomisprosessia. Esimeriksi samaan aikaan kirjoitetut *Metsän äiti* (2017) ja *Kirjanoita* (2017) hyödyntävät samaa äitiyteen liittyvää tematiikkaa. Näin Leinosen teoksista syntyy eräänlaisia ”kirjaperheitä, jotka kuuluvat yhteen ja keskustelevat keskenään”. Mieleeni muistuvat Neil Gaimanin pohdinnat siitä, että jokaisella tarinalla olisi paitsi sukupuu myös sukupuoli (67–72), mutta näin pitkälle Leinonen ei omien teostensa inhimillistämisessä halua mennä. Tarinat ovat vain sukua, eivät äitejä, setiä, isosiskoja tai isoisia.

Leinonen on kiinnostunut myös käsitöistä ja sanoo epäröimättä käsillä tekemisen olevan osa ”ajattelua”. ”Olen hyvin impulsiivinen kirjoittaja. Energiaa on purettava jotenkin, ja jos se ei tule ulos sanoina, sen on tultava liikkeenä”, hän kuvaa. Myös tiskaaminen, siivoaminen tai kävelylenkillä käyminen ajaa asian. ”Jopa bussin tai junan ikkunasta ulos katsominen stimuloi aivoja ja vapauttaa ajattelua jollain tavalla, koska siihenkin kuuluu liikettä”, Leinonen pohtii.

Kaikkiaan näyttää selvältä, että luominen ja kuvittelu kietoutuvat monin tavoin osaksi kirjailijan arkitodellisuutta. ”Mielikuvitus on olemisen peruselementti. Kaikilla ihmisillä on mielikuvitus, ja sitä tarvitaan yksinkertaisissa ja tylsissäkin asioissa. Esimerkiksi toisista ihmisistä tekee automaattisesti päätelmiä, vaikka heistä ei tietäisi yhtään mitään.” Tätä kutsutaan kognitiotieteissä mielen teoriaksi, ja se tosiaan lienee yksi arkipäiväisimmistä ja automatisoituneimmista spekulaation muodoista (Zunshine).

Kuvittelu on Leinosen mielestä ylipäätään jotain sukua päättelemiselle. Onhan molemmissa kyse asioiden yhdistämisestä. ”Kuvittelu on sarja pieniä oivalluksia ja yhteentörmäyksiä – sitä, että yllättävistä asioista pokahtaa uutta kukintoa.” Leinosella nämä oivallukset liittyvät tyypillisimmillään ihmisenä olemiseen, ihmissuhteisiin ja tunteisiin, mutta ne tuovat myös huumoria elämään. ”Kaikista hassuista törmäyksistä ei välttämättä kannata avata suutaan”, hän myhäilee. Toisaalta hän huomauttaa, että spekuloidessa voi tutkia myös sellaisia asioita, jotka olisivat liian vaikeita tai epäeettisiä testattavaksi vaikkapa tieteen puitteissa. Skaala on siis laaja.

Lopuksi Leinonen toteaa pitävänsä sanasta ”luovuus”, koska se muistuttaa häntä sanasta ”luovia”. ”Savolaisena tykkään kiemurtelevista ja monimutkaisista ilmaisuista. Luoviminen tuo mieleen sellaisen venkuloinnin, mutkittelevan, käärmemäisen etenemisen, joka on kuitenkin etenemistä.” Sana on kielämättä osuva kuvaamaan luovia prosesseja, jotka harvemmin ovat erityisen

suoraviivaisia. Leinonen arvelee, että hänen luomisprosessinsa ovat itse asiassa muuttuneet uran edetessä jatkuvasti kaoottisemmiksi, kun kokemuksen tuoma tyyneys on vallannut sijaa aloittelevan kirjoittajan kurinalaisuudelta. “Kun on luottamusta prosessiin, kaaoksesta voi alkaa nauttia ja siihen voi luottaa”, hän sanoo.

“On päästävä jonnekin muualle”

Sen jälkeen, kun **Emmi Itärannan** (s. 1976) esikoisromaani *Teemestarin kirja* ilmestyi vuonna 2012, hänen ympäristöteemaiset dystopiakertomuksensa ovat keränneet mainetta, palkintoja ja palkintoehdokkuuksia niin Suomessa kuin maailmalla. On ehkä kuvaavaa, että kun pyydän häntä istahtamaan Aalto-yliopiston Kandidaattikeskuksen pihaan, hän on juuri sijoittunut vuoden 2022 Atorox-kilpailussa novellillaan “Maailman iho”. Tarina on ilmestynyt osana Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitran alulle panemaa kokoelmaa *2040: Tarinoita demokratian tulevaisuudesta* (2022), mikä sopiikin teemoiltaan hyvin Itärannan profiliin. Hän kertoo spekuloidensa mieluiten erilaisilla tulevaisuuksilla ja maailmoilla, jotka poikkeavat jollain lailla nykytodellisuudesta.

Emmi Itäranta. Kuva: Liisa Takala/Teos.

“En usko, että spekuloidamalla voidaan varsinaisesti tuottaa uutta tietoa, mutta sen kautta voidaan simuloida kokemuksia ja kokeilla erilaisia skenaarioita. Fiktio on ikään kuin turvallinen tila tai simulaattori, johon voi astua kokeilemaan sellaisia asioita, jotka todellisuudessa ovat vaikeita tai tavoittamattomissa”, Itäranta pohtii. Hän tunnistaa kuvittelunsa olevan pääasiassa melko synkkää, tieteiskirjallista ja maailmanrakennukseen perustuvaa – hän kertoo luoneensa itselleen “laajoja leikkimaailmoja” jo lapsena.

Toisaalta Itärannan dystooppisiin maisemiin sekoittuu usein myös hie-
man kevyempiä, lyyrisiä ja fantastisia elementtejä. Tästä syystä spekulatiivinen
fiktio on hänelle hyödyllinen kattokäsite, jonka alla realismista voi poiketa mi-
hin suuntaan hyvänsä. Juuri spekuloinnin luoma esteettinen etäisyys näyttäisi
olevan Itärannan ajattelulle erityisen edullista: “En pysty rationaalisesti selittä-
mään, miksi kirjoitan spekulatiivisia maailmoja. Ne vain kiinnostavat minua.
Mielikuvitukseni ei lähde liikkeelle, jos yritän kirjoittaa jotain tähän todellisuu-
teen sijoittuvaa. On päästävä jonnekin muualle.” Pohdinta tuo mieleen Philip
Pullmanin esseen, jossa hän vertaa realistista kuvittelua “lyijysaappaissa kulke-
miseen” (18). Hän väittää, ettei varsinaisesti edes pidä fantasiasta, mutta vain
se antaa hänen ajattelulleen ”siivet” (ibid.).

Itäranta toteaa, että kirjoittaminen ei ole hänelle koskaan helppoa, mutta
myös ulkoiset olosuhteet, kuten aikataulut ja suorituspaineeet voivat asettaa es-
teitä mielikuvitukselle. *Teemestarin kirja* oli varsinkin esikoisromaaniksi poik-
keuksellinen menestystarina: se sai Kalevi Jäntin palkinnon, Nuori Aleksis -pal-
kinnon ja oli ehdolla Arthur C. Clarke -palkinnon sekä useiden muiden kansain-
välisten sci-fi-palkintojen saajaksi. Teokseen perustuva, Saara Saarelan ohjaama
elokuva *Veden vartija* tuli teatterihin syksyllä 2022. Niin hienoja kuin nämä virs-
tanpylväät ovatkin, Itäranta myöntää, että ne tekivät toisen romaanin, *Kudottu-
jen kujien kaupungin* (2015) kirjoittamisesta poikkeuksellisen vaikeaa. “Sen kir-
jan suurin ansio on se, että se on ylipäätään olemassa. Joillain stressi saattaa jopa
aktivoida mielikuvitusta, mutta minun kohdallani asia on kyllä päinvastoin.”

Kirjoitusprosessin vaikeudesta kertoo sekin, että *Kudottujen kujien kau-
punki* näyttäytyi kirjailijan mielikuvissa “pimeänä luolana, josta täytyi kulkea
läpi”. Itäranta kuvaa, että hänen kirjoitusprojektinsa ottavat tyypillisesti jonkin vi-
suaalisen hahmon hänen mielessään. “Kolmas kirja näyttäytyi minulle puuna”,
hän jatkaa. *Kuunpäivän kirjeissä* (2020) esiintyy kyllä kvittenipuu, mutta ky-
seessä ei ilmeisesti ole ainakaan kokonaan sama puu. Pikemminkin kuvitteellisen
kvittenipuun sisältävä kuvitteellinen prosessi otti kirjailijan mielikuvituksessa
myös puumaisen muodon. Itäranta kertoo ylipäätään olevansa paitsi kielellinen
myös visuaalinen kuvittelija. Hän käyttää Anne Leinosen tapaan alkukuvia kirjoit-
tamisen lähtökohtana, ja mikäli kirjoittaminen takkuu, keskittyminen kielellisen
kerronnan sijasta visuaaliseen kuvitteluun voi joskus auttaa eteenpäin.

Toinen keino, johon turvautuminen voi vauhdittaa Itärannan mielikuvi-
tusta, on kielen vaihtaminen. Hänen kirjoitustyönsä on sikäli epätavallista, että
hän laatii romaaniensa suomenkielistä versiota ja englanninkielistä versiota rin-
nakkain. Kaksikielinen työskentelytapa syntyi vahingossa, kun Itäranta työsti
Isossa-Britanniassa asuessaan englanninkielistä opinnäytetyötä Kentin yliopis-
toon, mutta halusi käsikirjoitukselleen palautetta myös suomalaiselta kirjoittaja-
ryhmältä. “Kahdella kielellä kirjoittaminen on tietysti todella hidasta ja vaival-
loista, mutta huomasin, että se sopii minulle. Usein kielestä toiseen vaihtaminen
auttaa näkemään tekstin eri näkökulmasta. Totta kai ajattelen helpommin ja luon-
tevammin suomeksi, koska se on äidinkieleni, mutta englannin kielellä ajattelemi-
nen auttaa ottamaan tekstiin hieman enemmän etäisyyttä. Joskus siitä on etua.”

Etäisyys on haastattelussa toistuva teema. Itäranta kertoo, että myös
taide, elokuvat, televisiosarjat ja kollegoiden kirjoittama fiktio auttavat hänen
mieltään “lähtemään kaukaisiin paikkoihin”. Mielikuvitus on aina ollut hänelle
tärkeä osa elämää ja hän pitää sitä vielä tärkeämpänä työvälineenä kuin kieltä.
“Vaikka ei niitä välttämättä pysty täysin erottamaan toisistaan”, hän pohtii. Ai-
nakin mielikuvitus on vielä kieltäkin alkuperäisempää käyttövoimaa: Itäranta

uskoo päätyneensä kirjailijan uralle nimenomaan siksi, että hänellä on vahva sisäsyntyinen taipumus kuvitteluun.

Johtopäätöksiä

On mielenkiintoista huomata, että vaikka spekulatiivinen fiktio ei vielä ole vaikiintunut termi tutkimuksessa (Oziewicz), alan kirjailijoiden keskuudessa vaikuttaisi vallitsevan tyytyväinen yksimielisyys siitä, mitä termillä tarkoitetaan. Se on avara ja salliva kattokäsite luovasta, intuitiivisesta, rajattomasta “entä jos?” -ajattelusta kumpuavalle fiktiolle. Vaikka juttuun haastattelemieni kirjailijoiden tuotannot eroavat toisistaan paljonkin – tieteiskirjallisuudesta ja genrehybrideistä kauhuun ja lasten fantasiaan – heidän spekulatiiviseen fiktion liittyvistä käsityksistään on vaikea löytää merkittäviä eroja.

Useimmat haastateltavat halusivat määritellä genrensä negaation kautta: spekulatiivinen fiktio on kaikkea sitä, mitä realistinen fiktio ei ole. Äkkiseltään tämä saattaa vaikuttaa ongelmalliselta ajattelutavalta, sillä se asemoi spekulatiivisen fiktion riippuvaiseksi tai jopa alisteiseksi realistiseen fiktion nähden. Käytännössä kirjailijat kuitenkin näkevät asetelman täysin päinvastaisesta kulmasta: heille spekulatio ei ole virhe realismissa, vaan tarjoaa vapautuksen sen kahleista. Genrefiktio fantastisine maailmoineen nähdään siis avaimena laajempaan, etäännytetyn kuvittelun tilaan – turvalliseen “hiekkalaatikkoon” (Leinonen) tai “simulaattoriin” (Itäranta) – jossa saa tehdä sellaisiakin asioita tai kokea sellaisiakin “primitiivisiä kokemuksia” (Hautala), joita realismin piirissä ei saa tehdä tai kokea.

Toisaalta myös realistinen fiktio on keinotekoinen rakennelma, jonka raja-tolppia on pystytelty ja siirrelty aina antiikin *mimesis*-keskusteluista viime vuosikymmenen *epäluonnolliseen narratologiaan*. Genrerajojen häilyvyyden saa helposti näkyviin vaikkapa pienellä kielellisellä ajatuskokeella: jos yllä mainitun negaation lähtökohdaksi otettaisiin arkitodellisuus eikä sitä jäljittelevä mimesettinen fiktio – jos spekulatiivinen fiktio olisikin sitä, mitä *todellisuus* ei ole – termin koko absurdi tautologisuus paljastuisi. Sana “fiktio” viittaa jo itsessään kuvitteelliseen. Kaikki fiktio on siis jossain määrin spekulatiivista (vrt. McHale 2018, “Speculative Fiction” 329) ja kaikenlaisen fiktion tuottaminen ja lukeminen vaatii mielikuvitusta. Erityisesti Leinonen ja Hautala toivatkin esiin, että mielikuvitus on myös arkinen asia, joka ulottaa lonkeronsa kaikenlaisiin toimiin ja tilanteisiin, huomasimme sitä tai emme. Joskus – esimerkiksi reaalfantasian tai Hautalan kauhutarinoiden tapauksessa – emme voi edes olla varmoja, luemme meko fantasiaa vai jotain “realistisen” outoa. Realismin ja spekulatiivisuuden välillä vallitsee siis myös jonkinlainen implisiittinen jatkuvuus, vaikka niitä avoimessa genreretoriikassa helposti asetellaankin toistensa täydellisiksi vastakohtiksi.

Sama jatkuvuus toimii toiseenkin suuntaan. Fantastista fiktiota on perinteisesti syytetty eskapistisuudesta, mutta sikäli kun spekulatiivinen fiktio nähdään nimenomaan ei-realistisena, pikemminkin kuin ei-totena, tuomio on selvästi ylimitoitettu. Viime vuosikymmeninä niin kirjailijat (esim. Atwood; Gaiman; Le Guin; Pullman) kuin tutkijat (esim. Kraatila; Oziewicz; Roine) ovatkin alkaneet korostaa, että spekulatio ei suinkaan irtaannu todellisuudesta, vaan etsii siihen uusia tulokulmia ja avauksia. Samoin ajattelevat selvästi myös Hai, joka katsoo spekulatiivisen fiktion nousevan jonkinlaiselle “ihmisyyden

yleistasolle”, ja Itäranta, jolle tieteiskirjalliset tulevaisuudet antavat riittävää “etäisyyttä” vaikeiden asioiden käsittelemiseen.

Kaikki haastateltavat kokivat spekulatiivisen toimivan teksteissään juuri tällä tavoin: niin fantastiset, tieteiskirjalliset kuin hirviömäisetkin kuvitelmat auttavat katsomaan maailmaa ja ihmisyyttä uudenlaisista, kysyvämmistä, yllättävämmistä ja vieraammista näkökulmista. Itäranta tahtoo jonnekin kauas ja muualle, Hautala kiinnostaa jokin arkea syvempi ja primitiivisempi, Hai rakentaa kielestä uusia leikillisiä maailmoja, ja Leinonen tietää tutkivansa teksteillään jotain, mitä ei voi tavoittaa. “Kognitiivinen vieraannuttaminen” ei siis alan kirjailijoiden mielestä ole yksinomaan ”onnistuneen ja oikeanlaisen” tieteisfiktion ominaisuus, kuten tietyt tutkijat ovat olettaneet (McHale, ”Afterword”; Suvin), vaan paljon laajemmalle levinnyt tapa työskennellä ja ajatella. Toiset spekulatiiviset alagenret voivat korkeintaan tuottaa tai ilmaista kognitiivista vieraannuttamista avoimemmin ja korostetummin kuin toiset – tai kuten Hautala asian ilmaisee, jokainen spekulatiivinen alagenre “konkretisoi metaforansa” hieman eri tavoin.

Kaikkiaan vastakkainasettelu realistisen ja spekulatiivisen fiktion välillä vaikuttaa siis yleiseltä ja jossain määrin perustellulta tavalla jäsentää kuvittelutyötä: vaikka genreillä on myös yhteistä mielikuvituksellista pohjaa, spekulatiivinen fiktio etualaistaa nimenomaan spekulatiivisen tai kognitiivisen vieraannuttamisen prosessia ainutlaatuisella, tunnistettavalla tavalla. Tätä metakognitiivista ulottuvuutta voisi pitää tärkeänä – tai jopa tärkeimpänä – lajia määrittävänä piirteinä (vrt. Varis 256). Osaltaan rintamalinjoja syventävät kuitenkin myös kustantajat, arvostelijat ja muut kirja-alan toimijat, joilla on taipumus tehdä jakoa realistiseen “korkeakirjallisuuteen” ja fantastiseen “populaarikirjallisuuteen”. Erityisesti Hautala ja Leinonen olivat hyvinkin tietoisia kirjoittamiensa genrejen marginaalisesta asemasta kirjamarkkinoilla ja totesivat sen asettaneen uralleen esteitä.

Miksi siis kirjoittaa juuri spekulatiivista fiktiota? Useimmat haastateltavat korostivat, että he eivät varsinaisesti ole “valinneet” genreään, vaan heillä on aina ollut vilkas tai vieraita maailmoja rakentava mielikuvitus (Hai, Itäranta), jonka seurauksena heidän teksteistään “tuppaa tulemaan” tietynlaisia (Hautala). Kenties ainoa poikkeus tähän on Leinonen, joka kuvasi sitoutumisensa spekulatioon varsin tietoiseksi, jopa ohjelmalliseksi. Hänenkin haastattelussaan voi kuitenkin lukea varsin perustavanlaatuisia ja laaja-alaisia tarvetta nähdä ja tehdä asioita “toisin”, rajoista välittämättä.

Huolimatta mielikuvitustensa sisäsyntyisestä lennokkuudesta, haastateltavat tunnistivat “ruokkivansa” sitä melko jokapäiväisillä toimilla ja virikkeillä, kuten lukemisella, kävelemisellä tai ihmisten tapaamisella. Tämä viitanee siihen, että spekulatiivinen kuvittelutyö sijoittuu jonnekin tavanomaisen ja tavoittamattoman välimaastoon. Kyseistä maaperää ei kuitenkaan vielä ole onnistuttu täysin kartoittamaan, sillä kaikki haastateltavat myönsivät vähintään kerran, että heidän kirjoitus- ja kuvitteluprosessiinsa liittyy myös jotain sellaista, mitä he eivät osaa kunnolla sanallistaa tai selittää.

Tämä tuskin johtuu metakognition puutteesta, sillä kaikilla neljällä kirjailijalla oli myös tietoisia strategioita kuvittelunsa hallinnointiin. Strategioissa oli odotetusti henkilökohtaisia eroja ja mieltymyksiä, mutta myös huomattavia yhtäläisyyksiä. Lähes kaikki haastateltavat kokivat hyödylliseksi muiden teosten ja taiteenlajien kuluttamisen sekä jonkin ei-kielellisen käsillä tekemisen. Erityisesti jälkimmäiseen liitettiin myös meditatiivisuuden ja tietoisien läsnäolon (*mindfulness*) piirteitä (Hai, Hautala, Leinonen).

Kaikki neljä kirjailijaa kuvasivat kuvitteluaan myös huomattavan moniaistiseksi. Vaikka jokainen heistä käyttää pääasiallisena työvälineenään kieltä, eikä kukaan esimerkiksi kuvita omia teoksiaan, rajat kirjoittamisen ja muiden luovuuden alojen välillä vaikuttavat heidän mielissään siis yllättävänkin huokoisilta. Ennen muuta haastateltavat kertoivat olevansa todella visuaalisia ajattelijoita, ja erityisesti Hai ja Hautala toivat esiin myös musiikin ja äänen vaikutuksen työskentelynsä. Toisaalta sanoilla ja kielillä leikittelyä ja kokeilua sivuttiin myös Leinosen ja Itärannan haastatteluissa, joten on luultavaa, että jonkinlainen pseudo-auditiivinen sisäinen puhe on osallisena myös heidän kirjoitusprosesseissaan.

Taiteidenvälisyys oli selvästi esillä myös monissa kielikuvissa, joita haastateltavat käyttivät kuvittelutyöstään. Esimerkiksi Hautala hyödynsi toistuvasti äänentoistoon liittyviä metaforia – “taajuuksia” sekä “hiljaisemmalle” tai “kovemmalle” kääntämistä – kun taas Itärannan metaforat olivat pääasiassa hyvin tilallisia maailmoihin ja mielikuviin “astumisia”. Spekuloitavaksi jää, onko tällainen kuvittelutyön moniaistisuus leimallista juuri fantastista fiktiota tuottaville kirjailijoille, vai onko kaikkien kirjailijoiden haasteena tiivistää sisäisen maailmansa rikkaus yksinomaan kielelliseen asuun.

Toivon, että näistä spekuloinneista kehittyä tulevaisuudessa myös jatkotutkimusta – että kyselystä siirryttäisiin kokeiluun ja tieteisfiktiosta voitaisiin taas kerran tehdä tiedefaktaa. Selvästi kuvittelutyöhön kätkeytyy vielä paljon sellaisia mekanismeja ja mahdollisuuksia, joita sen paremmin tutkijat kuin taiteilijatkaan eivät täysin ymmärrä, mutta joiden lähemmästä tarkastelusta molemmat ammattikunnat voisivat hyötyä. Yllä esittämäni yhteenvedon suurimmiksi aukoiksi jäävät kenties erot ja yhtäläisyydet realistista ja spekulatiivista fiktiota tuottavien kirjailijoiden kuvitteluproessien välillä, mielikuvituksen moniaistiset ja taiteiden väliset ulottuvuudet, sekä sellaiset kuvittelun tasot, joita on vaikea tai mahdoton sanallistaa. Siinäpä haaste tutkivalle mielikuvitukselle: kuinka löytää ja analysoida jotain sellaista, mistä edes kirjailija ei osaa kertoa?

Biography: Essi Varis is currently working on her own postdoctoral project *Metacognitive Magic Mirrors* (2020–2025), which explores how different types of texts and images shape and expand speculative and imaginative thinking. The project is funded by the Finnish Cultural Foundation and carried out in the Universities of Helsinki, Oslo, and Jyväskylä. Varis specializes in 4E cognitive narratology, which she has previously applied, among other things, to comics and fictional characters. She is also one of the reigning editors-in-chief of *Fafnir*.

Lähteet

Atwood, Margaret. *In Other Worlds. SF and the Human Imagination*. Doubleday, 2011.

Bradbury, Ray. *Zen in the Art of Writing*. Joseph Odell Editions, 1996.

Chu, Seo-Young. *Do Metaphors Dream of Literal Sleep?* Harvard UP, 2011.

Gaiman, Neil. *The View from the Cheap Seats. Selected Non-Fiction*. William Morrow, 2014.

- Forman, H. Buxton. *The Letters of John Keats*. Cambridge UP, 2011.
- Kraatila, Elise. *The Crisis or Representation and Speculative Mimesis. Rethinking Relations between Fiction and Reality with 21st-century Fantasy Storytelling*. Tampereen yliopiston väitöskirja, 2021, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-2160-4>.
- Landon, Brooks. "Extrapolation and Speculation." *The Oxford Handbook of Science Fiction*, toimittanut Rob Latham, Oxford UP, 2014, s. 24–35.
- Le Guin, Ursula ja David Naimon. *Conversations on Writing*. Tinhouse Books, 2018.
- Mankkinen, Jussi. "Kirjailija Johanna Sinisalo muistuttaa, että ihminen on viettiensä ja biologiansa viettäessä: 'Olemme hierarkkisia laumaeläimiä'". *Yle.fi*, 2020, <https://yle.fi/uutiset/3-11309428>
- McHale, Brian. "Afterword. Earnest Ontology in the Year of the Flood." *Style*, vol. 55, no. 3, 2021, s. 453–461.
- McHale, Brian. 2018. "Speculative Fiction, or, Literal Narratology." *The Edinburgh Companion to Contemporary Narrative Theories*, toimittaneet Zara Dinnen ja Robyn Warhol, Edinburgh UP, 2018, s. 317–31.
- Ollikainen, Minttu. "Dreams and Themes in the Texts of the 'Reaalifantasia' Group." *Fafnir – Nordic Journal of Science Fiction and Fantasy Research*, vol. 4, no. 2, 2017, s. 45–55.
- Oziewicz, Marek. "Speculative Fiction." *Oxford Research Encyclopedias: Literature*, 2017, 10.1093/acrefore/9780190201098.013.78
- Pullman, Philip. *Daemon Voices. On Stories and Storytelling*, toimittanut Simon Mason, David Fickling Books, 2020.
- Roine, Hanna-Riikka. *Imaginative, Immersive and Interactive Engagements. The Rhetoric of Worldbuilding in Contemporary Speculative Fiction*, Tampereen yliopiston väitöskirja, 2016, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-03-0195-8>.
- Suvin, Darko. 1980. *Metamorphoses of Science Fiction. On the Poetics and History of a Literary Genre*. 2. painos. Yale UP, 1980.
- Todorov, Tzvetan. *The Fantastic. A Structural Approach to a Literary Genre*. Kääntänyt Richard Howard, Case Western Reserve UP, 1973.
- Varis, Essi. "Strange Tools and Dark Materials. Speculating Beyond Narratives with Philosophical Instruments." *Partial Answers*, vol. 20, no. 2, 2022, s. 253–276.
- Zunshine, Lisa. *The Secret Life of Literature*. MIT Press, 2022.